

De houthakkers van de Orne. “*Douteux au point de vue patriotique?*”

LUC VANDEWEYER

Wetenschappelijke Tijdingen publiceerde in het decembernummer van 1997 (pp. 195-219) een studie van Kris Didden over de zogenaamde *Houthakkers van de Orne*. Zijn bijdrage is niet alleen bijzonder boeiend maar ook stimulerend omdat ze kritische bedenkingen oproept.

De belangrijkste is dat de activisten onvoldoende binnen het onderzoeksveld betrokken worden. Hun slagschaduw reikte nochtans tot over de Belgische linies en de Duitse vijand was daarbij nooit ver weg. Uiteindelijk besliste hij over wat er mocht gebeuren in het bezette land. Die activistische agitatie oefende een aantrekkingskracht uit op bepaalde frontsoldaten en zorgde bij de Belgische patriotten voor veel bitterheid. Dat het die mensen gemakkelijk viel om hun afkeer uit te breiden tot alle flaminganten, of ze Duitsgezind waren of niet, stimuleerde op zijn beurt het afdrijven van vele vlaamsgezinde soldaten, weg van het Belgische patriotisme. De houthakkers zijn in dat proces van aantrekking en afstoting te situeren. Daarnaast verdient ook de ‘arbeid’ waartoe deze soldaten verplicht werden, meer aandacht dan eraan werd besteed.

De activistische verlokking

Het activisme vervulde niet alleen een stimulerende rol bij de ontwikkeling van de frontbeweging. Het feit dat sommige flaminganten in uniform ostentatief weigerden om het activisme te veroordelen en het zelfs verontschuldigen, irriteerde de Belgische patriotten. Wie er een vlaamsgezind soldatenblad zoals *Onze Temschenaars* op naleest, zal verrast zijn welke positieve uitlatingen over het activisme door de Belgische militaire overheid werden toegelaten. Pas naarmate de oorlog vorderde, werd de censuur strenger op dit vlak. Blijkbaar viel het de Belgische politieke elite mentaal erg moeilijk om de grondwettelijke bepaling van de persvrijheid fundamenteel terug te schroeven, oorlog of niet.

Onder druk van het groeiende activisme – dat zich vanaf het begin van 1917 profileerde via de Raad van Vlaanderen – en het virulenter wordende anti-flamingantisme,

ging de militaire hiërarchie in de loop van 1917 over tot het nemen van maatregelen om het vlaamsgezinde leven te beknotten. Wat later zouden de eerste repressieve maatregelen tegen individuele soldaten volgen. De activisten kon ze voorlopig niet treffen, maar een figuur als aalmoezenier Paul Vandermeulen wel. Hem konden welwillende uitlatingen betreffende het activisme aangewreven worden; uitlatingen die nadien door de activisten gebruikt werden in hun propaganda. Dergelijke straffen werkten echter als een tweesnijdend zwaard: de mutatie naar het Franse eiland Cézembre in het bezette land zou zeker bekend raken en kon dan als een verbanning voorgesteld worden. Voor de activisten zou dat een aangrijpingspunt kunnen vormen om weer een stapje hoger te zetten op de escalatieladder. Hun propaganda had nood aan voorvallen en argumenten die aantoonde dat de Duitse bezetter – die de vernederlandsing van de Gentse universiteit en de bestuurlijke scheiding had ‘toegestaan’ – voor rechtgeaarde Vlamingen te verkiezen was boven de Belgische regering.

Toen de activisten hoorden van de bestraffing van Vandermeulen, juichten ze. De Brusselse socialistische activist Hendrik Tanrez schreef op 8 september 1917 aan Richard De Cneudt, lid van de propaganda-commissie van de Raad van Vlaanderen, een opgetogen brief met een aansporing om zoveel mogelijk gebruik te maken van de verbanning van Vandermeulen. In zijn ogen was dat een *“uitstekend agitatiemiddel”*. *“Eindelijk hebben wij ook onze Dreyfus; de kansen staan prachtig, laten wij er een goed gebruik van maken om ons volk voorgoed wakker te schudden.”* Hij stelde voor een portret van de aalmoezenier op grote schaal en op alle mogelijke manieren te verspreiden. *“Het moet een ware obsessie worden.”* De Raad van Vlaanderen moest de gelegenheid aangrijpen om met een verklaring naar buiten te komen. *“Laten wij niet vergeten dat Vandermeulen de eerste werkelijke martelaar (voor zover we weten) is van het activisme. Van hem kan niet eens gezegd worden dat hij omgekocht is. De Clercq en Jacob hebben geleden, Van der Meulen blijft lijden voor zijn overtuiging. Het is de zuiverste figuur in onze beweging (wij moeten haar nog meer idealiseren) en behendig gebruikt, zal zij ons duizenden nieuwe aanhangers doen winnen.”*¹

Tanrez was niet de enige activist die een goede neus had voor het propagandistisch gebruik van gestrafte militairen. Al van in het begin van de oorlog sterkten brieven van soldaten en allerlei klachten over toestanden in het leger die te lezen waren in de Vlaamse bannelingenpers, de activisten in hun overtuiging en zij gebruikten dergelijke gegevens graag in hun propaganda tegen de Belgische regering.

1. Algemeen Rijksarchief te Brussel (ARA), Archief Raad van Vlaanderen, nr. D78/1, Map Algemene briefwisseling deel III, Brief van Hendrik Tanrez aan Richard De Cneudt, 8 september 1917.

Vandermeulen was voor hen een geschenk uit de hemel. Jan Borms, de halfbroer van August Borms, die door de Raad van Vlaanderen naar Hasselt werd gezonden met de verantwoordelijkheid voor de activistische propaganda over heel Limburg, merkte dat de bestraffing van de populaire vooroorlogse leider van de Limburgse studentenbonden, bij de jongere flaminganten insloeg. Het was voor hem de gedroomde aanleiding om zijn anti-Belgische boodschap aan de man te brengen. *“Ondermeer heb ik de verspreiding van Het Vlaamsche Nieuws behartigd (‘t geval Vandermeulen was een goede aanleiding) en ben er op uitgegaan om het portret van Dr. Vandermeulen ter benutting te krijgen. Na lang pleiten heb ik het eindelijk verkregen en aan ‘t Vlaamsche Nieuws bezorgd.”*² Nadien zou het portret, afgedrukt in allerlei publicaties en op pamfletten, op vele tienduizenden exemplaren over Vlaanderen verspreid worden als aanklacht tegen de Belgische regering en de legeroverheid. Ook dat veroorzaakte een weerbots: wie door de activistische propaganda als een slachtoffer van Belgische verdrukking werd voorgesteld, kreeg in patriottische ogen haast per definitie een negatief odium mee. Dat effect speelde mee, zowel in het bezette land als bij de bannelingen en in het leger.³

De frontbeweging zou het in de loop van 1917 harder gaan spelen en met een reeks open brieven, pamfletten, plak- en kladtochten en met korte manifestaties, de regering en de legerleiding onder druk proberen te zetten. Dat dit aanleiding gaf tot verdere strafmaatregelen en dus tot een toename van voor de propaganda bruikbare ‘slachtoffers’, laat zich raden.

De Belgische top hield nochtans het hoofd koel. Hij zag ook wel dat de repressieve maatregelen de beweging niet hadden geliquideerd. Anderzijds was de insubordinatie nog niet tot echt ernstige proporties uitgegroeid. De betrokken soldaten kankerden wel, maar op hun staat van dienst als soldaat in de frontlijn viel doorgaans niets aan te merken. De gevechtskracht van de eenheden bleef intact. De cruciale lijn die gevormd wordt door muiterij of politiek geïnspireerde moordaanlagen op meerderen was nog niet overschreden. Op de Ministerraad van 20 maart 1918 las de stafchef in aanwezigheid van koning Albert een rapport voor, waarin hij stelde dat de manifestaties van de frontbeweging nog niet gewelddadig waren.

2. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D87, Dossier propaganda in Hasselt, Brief van Jan Borms aan Arthur Faingnaert, 10 september 1917. *Het Vlaamsche Nieuws* was een radicaal activistisch dagblad dat in Antwerpen werd uitgegeven en onder invloed stond van Raf Verhulst en August Borms.

3. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D137, Dossier lijst der vijandige personen aan het activisme. Met een nota van een onbekende activistische vertrouwensman die beweerde dat de pastoor van Itegem in een sermoen had gezegd: *“Priester Vandermeulen is geen priester maar een gek en een losbol en het is maar goed dat ze hem naar het Cézembereiland verbannen hebben”*. Die reactie was symptomatisch.

De Militaire Veiligheid hoopte de zenuwcentra van de beweging op te sporen zonder grootschalige harde maatregelen. Het protest ging per slot van rekening vooral uit van intellectuelen, van gewezen studenten, een heel kleine minderheid dus. De stafchef achtte het mogelijk dat de manifestaties konden verergeren, maar hij was ervan overtuigd dat hij de discipline kon handhaven. Er mocht niet geschoten worden vóór alle andere mogelijkheden tot repressie uitgeput waren.⁴

Meteen nadat deze ministerraad had plaatsgevonden, startten de Duitsers een reeks offensieven en werd het westelijk front onder hun geweld ingebeukt. Een Duitse overwinning – of toch minstens een doorbraak naar de Kanaalhavens – behoorde tot de mogelijkheden. De leiding van de frontbeweging koos nu voor contactname met het activisme – en dus ook – per definitie – voor contact met het vijandelijke leger.

Overlopen en de Duits-activistische kant kiezen

Begin mei 1918 werden twee delegaties van overlopers naar de Duitse linies gezonden om met het activisme contact op te nemen. Daarmee onderwierpen die soldaten zich onontkoombaar ook aan de Duitse macht. Die zou beslissen wat zij nog mochten uitrichten voor de verdere duur van de oorlog. Het uitsturen van de missies was binnen de rangen van de frontbeweging erg omstreden want daarmee werd een belangrijke grens overschreden. Nu werden de activisten en de Duitsers immers nog veel nadrukkelijker betrokken partij in de machtsstrijd tussen de frontbeweging aan de ene kant en de legerleiding en de Belgische regering aan de andere.

De Duitsers hadden eerder al Vlaamse krijgsgevangenen uit hun krijgsgevangenenkampen kunnen inschakelen in de activistische propaganda. Met Jules Charpentier, Karel De Schaepdrijver en Carlos Van Sante hadden ze evenwel soldaten van het IJzerfront in handen. Zij konden voorgesteld worden als militairen die uit eigen wil, gedreven door de druk van het ‘Belgische’ regime waren overgekomen naar het bezette land. De overlopers verzekerden hun Duitse ondervragers en de activisten dat achter hen een uitgebreide organisatie stond waarvan de leden het activisme gunstig gezind waren en die de meerderheid van de Vlaamse soldaten vertegenwoordigde.

4. Verslag Ministerraad, 20 maart 1918, in: *Albert Ier. Carnets et correspondance de guerre 1914-1918*, présentés par M. R. Thielemans, Paris, Louvain-la-Neuve, 1991, pp. 453-454.

Tegen Van Sante had Cyriel Verschaeve gezegd dat activist worden en Duitse hulp aanvaarden de enige manier was om Vlaanderen te redden. Van Sante vertelde de Duitsers dat zijn hoofdopdracht het voeren van propaganda in het Belgische leger was, vanuit de Duitse linies, met het doel de overgave van dit leger voor te bereiden. Het strenge toezicht van de legeroverheid had het de frontbeweging immers erg moeilijk gemaakt om nog aan agitatie te doen, laat staan propaganda te drukken en te verspreiden.⁵ De Duitsers hielden het feit van de zendingen enkele weken stil. Ze moesten immers de betrouwbaarheid van de overlopers verifiëren en ze hadden tijd nodig om het meegebrachte materiaal in brochures om te zetten en op grote schaal te laten drukken. Slechts enkele topfiguren van het activisme werden op de hoogte gebracht.

Maar de geheimhouding kon natuurlijk niet eindeloos doorgaan. Hier en daar werd al eens wat gefluisterd en op de vergadering van de Raad van Vlaanderen op 14 juni opperde de Brusselse activist Jacob Lambrichts dat hij in Denderleeuw gehoord had dat er vier soldaten waren overgelopen met inlichtingen over de activistische gezindheid van de frontsoldaten. Zij zouden door de Gevolmachtigden, de leidende figuren van het activisme en stuk voor stuk vertrouwelingen van de bezetter, ontvangen zijn. Lambrichts was niet opgetogen over de pogingen tot geheimhouding: *“Er wordt namelijk verteld dat die vier soldaten gekomen zijn met opdracht van omtrent 60.000 activistische soldaten die op een gegeven ogenblik onze beweging zouden bijspringen.”* Zoiets hield je niet stil en hij vroeg op hoge toon uitleg. Gevolmachtigde van Nationaal Verweer, August Borms, was er niet en Arthur Faingnaert, de man die onder leiding van de Duitse ambtenaar Robert-Paul Oszwald het centrale propagandabureau van de Raad van Vlaanderen bestuurde, vertelde de aanwezigen dan dat het gerucht op waarheid berustte en dat het al bijna twee maanden werd stil gehouden. De agitatie van de overlopers zou zich niet alleen richten op het bezette land. Ze waren minstens evenzeer overgekomen *“om de propaganda aan het front in te richten”*. Ze hadden brochures samengesteld en zouden dan op meetings optreden, samen met de activisten.⁶

Toen ze eenmaal op de podia verschenen, bleek dat de overlopers gepromoveerd waren tot absolute topfiguren in de activistische propaganda. Degenen die bij deze anti-Belgische agitatie het meest voordeel konden halen, waren uiteraard de Duit-

5. D. VANACKER, in de inleiding bij *Cyriel Verschaeve. Oorlogsindrukken*, Gent, 1996, p. 129. Ook Charpentier en De Schaepdrijver zezen de Duitsers op hun bedoelingen aangaande beïnvloeding van de Vlaamse soldaten vanuit de Duitse loopgraven.

6. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D53, Vergadering van 14 juni 1918. Dat er maar sprake is van vier soldaten komt omdat enkel Charpentier, De Schaepdrijver, Van Sante en Vital Haesaert bruikbaar werden bevonden voor het propagandawerk.

sers. Ze gebruikten de overlopers om het vertrouwen van het Vlaamse publiek in het Belgische leger aan het wankelen te brengen via publicaties en voordrachten. Deze soldaten probeerden de publieke opinie ervan te overtuigen hoe slecht de taalsituatie was aan het front maar ook dat de legerleiding de vlaamsgezinde soldaten mishandelde en doelbewust de Vlaamse troepen liet decimeren.⁷ Minstens zo interessant vanuit Duits oogpunt was hun inschakeling in de psychologische oorlogvoering aan het IJzerfront. Die moest het defaitisme in de Belgische eenheden bevorderen. De Duitsers konden Vlamingen, die vakkundig pamfletten opstelden die ze dan onder de Belgische troepen verspreidden, heel goed gebruiken. Zo wilden ze insubordinatie en verdere overloperij aanmoedigen.

Niet alleen de Duitsers, ook de top van het activisme beseftte dat ze de soldaten aan het IJzerfront zo intensief mogelijk moest bewerken. De Commissie van Gevolmachtigden vroeg Arthur Faingnaert, die als bestuurder van het propagandanetwerk over veel plaatselijke contacten beschikte, op 27 mei 1918 al om een lijst met alle beschikbare adressen van families die Vlaamse soldaten aan het IJzerfront hadden. De Gevolmachtigden hadden ze nodig “voor propaganda-doeleinden”.⁸ De adressen van soldaten die vóór de oorlog al bekend stonden als vlaamsgezinden waren natuurlijk het gemakkelijkst te vinden. Zo iemand was de jurist Paul Davidts van Kessel-Lo die vóór de oorlog ondervoorzitter van de fanfare *De Standhouders*, prominent flamingantisch student en voorzitter van de plaatselijke *Katholieke Wacht* was geweest.⁹ In het bezette land had men weet van zijn moeilijkheden met zijn superieuren omwille van zijn flamingantische houding. De Leuvense activistenleider Pieter Ursi vroeg aan broer Huybrecht Davidts – die het activisme gunstig gezind was – in de loop van mei een foto van Paul. Hij kreeg er eentje met Paul als soldaat en een als burger maar werd meteen op het hart gedrukt dat nooit mocht uitlekken via welke weg de foto in activistische handen was geraakt. Zijn ouders zouden het niet begrijpen en hij had tegen hen niet gezegd dat hij de foto thuis uit de kast had gehaald om ze aan Ursi te bezorgen. Het was

7. J. CHARPENTIER en K. DE SCHAEPDRIJVER, *Vlaanderens weezang aan den IJzer*, 2e verbeterde uitgave, Brussel, juni 1918. In totaal werden er drie brochures in de IJzerreeks op stapel gezet. Vele gegevens en beschuldigingen hieruit zouden eveneens via de activistische pers en via pamfletten verspreid worden.

8. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D138, Brief van Achille Brijis (secretaris van het bestuur van de Raad) aan Arthur Faingnaert, 27 mei 1918.

9. K. DIDDEN, De houthakkers van de Orne, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 56, nr. 4, december 1997, zegt op p. 200 dat Davidts een goede bekende was van Adiel Debeuckelaere, Carlos Van Sante, Karel De Schaepdrijver, Hendrik Borginon en Hendrik-Jozef Demoen, m.a.w. iemand uit de militantenkern van de frontbeweging.

bovendien een familiefoto; Paul stond er niet als enige op.¹⁰ De activisten lieten zich daar weinig aan gelegen. Propaganda ging voor en ze deden zelfs niet de moeite om de familiefoto zo bij te werken dat alleen Paul zichtbaar was. Een paar weken later schreef Huybrecht dat hij weliswaar toestemming had gegeven om de familiefoto te gebruiken. Maar zijn ouders waren zo ook in een propaganda-brochure verschenen en ze waren geschokt. Hij vroeg uitdrukkelijk om alle exemplaren in te houden.¹¹ Feit is dat Paul Davidts op 10 juni naar de strafeenheid van de "houthakkers" in Normandië werd gestuurd. Hij behoorde tot de militantenkern van de frontbeweging en werd als oudste de woordvoerder van de groep houthakkers. Het is niet onmogelijk dat het activistische gebruik van zijn naam en persoonlijk wedervaren heeft bijgedragen tot het feit dat hij tijdens de verbanning zo weinig gehoor vond.

Het was ondertussen niet bij de twee delegaties rond Charpentier en Van Sante gebleven. Overlopen naar de vijand werd vanaf de lente van 1918 een van de middelen voor flamingantische frontsoldaten om de druk in het Belgische leger te ontvluchten. De meesten van hen werden opgevangen in het kamp van Kortrijk. Daar zorgde Karel De Schaepdrijver voor hun verdere beïnvloeding. De Duitsers hebben verschillenden onder hen uitgetest op hun propagandistische bruikbaarheid. Dat gebeurde niet alleen via een bijdrage aan het opstellen van pamfletten. Overloper Alfons Willems, afkomstig van Geel, mocht nadien voor een kort verlof naar zijn gemeente waar hij hoog opgaf van zijn afkeer voor de Belgische regering en legerleiding. Daar werd hij ondervraagd door Ivo Vandaele, een van de krijgsgevangenen die zich in het kamp van Göttingen tot het activisme bekeerde en die daarvoor beloond werd met terugkeer naar Vlaanderen, waar hij een baan kreeg in het activistische propagandanetwerk en verbonden werd aan het bureau in Turnhout waaronder Geel ressorteerde.

Willems beweerde tegen zijn ondervrager dat de Vlaamse soldaten zich zouden laten gevangen nemen in plaats van door de Duitsers vernietigd te worden of terug

10. ARA, Raad van Vlaanderen, D65/1, Dossier Davidts nr. 116, Brief van Pieter Ursi aan Faingnaert, 29 mei 1918. In een p.s. zou Ursi nochtans vermelden dat enkel de afbeelding van Paul mocht gebruikt worden.

11. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D80/1, Map Algemene Zaken, Brief van Huybrecht Davidts aan de activistische propagandist Louis (Lodewijk) Lekenne, 15 juli 1918. ARA, Raad van Vlaanderen, D65/1, Dossier Davidts nr. 116, Brief van Faingnaert aan Ursi, 23 juli 1918: Faingnaert deelde Ursi mede dat de foto was verschenen in de derde brochure van de IJzerreeks, de reeks brochures die door Charpentier en De Schaepdrijver werden samengesteld. De uitgave die de familie Davidts in handen had gekregen, was enkel bedoeld voor propagandisten en vertrouwensmannen. Hij verzekerde hem dat de familiefoto in de komende volksuitgave niet meer zou verschijnen.

te trekken naar Franse bodem. Dat was de richtlijn die de leiding van de frontbeweging had uitgevaardigd. Persoonlijk wenste hij dat niet passief af te wachten en hij was overgelopen. Hij was niet de enige en vertelde dat wel zesenzeventig Vlaamse krijgsgevangenen in het Korrijkse kamp de Duitsers geholpen hadden bij het opstellen van pamfletten die aanzetten tot verdere overloperij. Hij vaarde fel uit tegen de officieren, de Walen en de regering en verzekerde Vandaele dat de Vlaamse soldaten – als het eenmaal zo ver was – zouden vechten voor de Raad van Vlaanderen en het behoud van de bestuurlijke scheiding. Op de vraag of de soldaten dan niet meer koningsgezind waren, antwoordde hij: *“Bijlange niet, ten minste niet veel van ons! Hij heeft altijd maar laten betijen als er tegen ons gelasterd werd en we zelfs nog of niet durfden spreken om niet voor Boche uitgescholden te worden. Men heeft hem vele open brieven geschreven die nooit beantwoord werden. ‘t Is nen Fransman. Honderden van ons werden onschuldig gestraft en hij is toch opperbevelhebber ...”* De ondervrager was opgetogen maar keek ook om zich heen in het dorp. Willems deed dergelijke uitspraken niet alleen tegenover activisten. Dat had gezorgd voor een schok in Geel. Hij sprak immers *“over revolutie na de oorlog”*. De mensen fluisterden dat hij door de Duitsers speciaal terug naar huis werd gestuurd om dergelijke dingen te vertellen zodat het publiek in verwarring werd gebracht. Zijn familie zou bovendien niet erg hoog aangeschreven staan. Toch waren de reacties van de omgeving niet van aard om de vreugde te temperen. Vandaele besloot zijn rapport met: *“Het leger is met ons! We gaan naar den zege!”*¹²

Overlopen was nochtans niet onomstreden binnen de frontbeweging. Er kwam zelfs ernstig protest, wat de leiding deed terugkrabbelen. Ze besloot daarom de mededeling van Charpentiers zending niet te verspreiden aan het front. Het zou de beweging immers grondig compromitteren en vele anderen aanzetten om ook de oversteek te wagen. Hierdoor zou het netwerk van de frontbeweging in de diverse eenheden onontkoombaar verzwakken.¹³

Dat de leiding van de frontbeweging haar staart introk, deed er eigenlijk niet meer toe. Toen Charpentier, De Schaepdrijver en Van Sante hun openlijke agitatie begonnen, wist iedereen wat er aan de hand was, ook de Belgische legerleiding. Vanuit de Duitse linies werd overlopen nu intensief gestimuleerd met vlugschriften die onmiskenbaar en vakkundig door Vlamingen – De Schaepdrijver zou ze

12. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D88, Verslag van het onderhoud met verlofgangerkrijgsgevangene Alfons Willems uit Geel. Opgetekend door Ivo Vandaele op 26 juni 1918. Zijn rapport werd verstuurd naar de centrale propagandadienst in Brussel. Zie ook nr. D50 met verslag van de werking in Geel, juni 1918, in het dossier Turnhout, plaatselijke werking.

13. De Vlaamse Frontbeweging. Herinneringen door dr. Hil. Gravez, in: *Tijdingen van den Raad van Vlaanderen*, 20 juli 1933, dl. 2, p. 86.

zelfs met zijn naam ondertekenen – waren opgesteld en die de soldaten raakten op hun teerste plekken.¹⁴ In het archief van de Raad van Vlaanderen, bevindt zich zo een ontwerpamflet, bedoeld voor het IJzerfront onder de titel: *“Jong Vlaanderen aan de Vlaamse soldaten van het IJzerfront.”* Daarin werden de *“afgevaardigden”* van de frontbeweging in zeer hoogdravende termen bedankt, de Belgische officieren op de korrel genomen en de soldaten beklaagd. Fransen en Britten werden ervan beschuldigd Vlaanderen te bombarderen met het oogmerk het land zoveel mogelijk schade toe te brengen. De Belgische regering liet dat allemaal toe. Dat hoefde niet te verbazen want die regering was vóór de oorlog ook al niet neutraal geweest – hetgeen impliciet de Duitse inval verontschuldigde. Het slot van het pamflet was een niet mis te verstane oproep:

“Broeders van het IJzerfront.

Gij hebt het recht niet uw bloed voor de entente veil te hebben. Wat er U aan kracht en gezondheid overblijft moet ge naar Vlaanderen terugbrengen, dat geen enkel zijner zonen missen kan. Wat wij hier tot stand brengen moeten uw handen, uw borsten, uw geweren met ons helpen recht houden en uitbouwen.

Vlaamse soldaten!

De franskiljons snauwen ons op bevel van Havere toe: ‘wacht tot de regering met het leger terugkomt. Dan zal er kort spel met u worden gemaakt!’ De onbezonnenen! Zij hunkeren naar Metten.

Zij zullen ze hebben. Maar ‘t zullen als weleer in Brugge Vlaamse metten zijn.

Broeders! Daartoe moeten, als onze vijanden het wensen, uw laatste kogels dienen.

Dan zult gij, wie het toekomt, de meesters zijn in het herboren Vlaanderen, de Souvereine Staat Vlaanderen!”¹⁵

Een dergelijke taal kon enkel effect hebben onder de soldaten die al onder invloed van de flamingantische vertogen van de frontbeweging stonden en die geloofden dat de activistische weg heil kon brengen. Dat er militairen waren die door dergelijke pamfletten in verlokking gebracht werden om persoonlijk de Duits-activistische kaart te kiezen en over te lopen, klopt. Het psychologisch offensief ging immers onverdroten verder. Er verschenen grote borden op de frontlijn met aansporingen aan de Vlamingen om over te lopen. De Duitse soldaten zouden op hen niet schieten. In dit kader was ondertussen ook de Belgische krijgsgevangene Godfried Rooms ingeschakeld. Hij contacteerde vanuit Gent (waar het hoofdkwartier van het Duitse vierde leger, dat tegenover de Belgische troepen lag, gevestigd was) het propagandabureau van Antwerpen. Hij had foto’s van families van frontsoldaten

14. Een dergelijk pamflet van De Schaepdrijver is in bijlage opgenomen in A. de Bruyne, *Jules Charpentier. Afgezant van de Frontbeweging*, Antwerpen, 1989.

15. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D80/1.

nodig en stuurde daarom een fotograaf naar de Scheldestad. Deze was echter het Nederlands niet machtig. Daarom moest het propagandabureel iemand met hem meesturen die de contacten met de betrokken families kon leggen. Rooms wond geen doekjes om hun bedoelingen: *“De kiekjes gebruiken wij voor de propaganda aan gene zijde van de vuurlijn... Het is van groot belang omdat wij zodoende met heel sterke gevoelsmiddelen de dappere frontpartij kunnen ondersteunen in hare poging tot het groeperen van alle Vlaamse krachten.”* In zijn ogen was de frontbeweging duidelijk niets meer dan een verlengstuk van de Raad van Vlaanderen. Zijn pamfletten moesten de kloof tussen de frontbeweging en het Belgisch patriotisme verder verbreden en uitdiepen. Foto's van de families met een persoonlijke boodschap van thuis werkten bijzonder demotiverend op de soldaten die al zo lang van huis waren.¹⁶

De golf van overloperij zou na enkele maanden overigens zo goed als verzanden. De leiding van de frontbeweging zou er later prat op gaan dat zij dit had bewerkstelligd door haar verbod, hetgeen vele van haar volgelingen had tegengehouden. Belangrijker was dat de Duitse voorjaarsoffensieven waren vastgelopen en de geallieerde troepen hun offensieve kracht hadden weergevonden. In de loop van de maand augustus werd duidelijk dat de Duitse militaire macht op zijn retour was. Het keizerlijke leger was gebroken. Een toekomst onder activistische vlag in een door Duitsers bezet land leek daardoor heel wat minder hoopvol. In de kringen rond 'houthakker' Maurits Geerardijn, Brugs seminarist en vertrouweling van Cyriel Verschaeve die Van Sante naar de Duitse linies had gestuurd, was men blij dat de golf van overloperij was verzand. *“Gelukkig is het overlopen opgehouden. Het dreigde een vlek te worden op onze beweging.”*¹⁷

Maar betekende dit dat elke militant van de frontbeweging dergelijke plannen tot overloperij had opgeborgen? Bijvoorbeeld degenen die door de militaire veiligheid werden gevisieerd zoals de *“houthakkers”*. Was hun deportatie naar de bossen van de Orne mogelijk gemotiveerd – geheel of gedeeltelijk – door de overtuiging dat dit ingrijpen nodig was om hun te beletten de kant van de Duitsers te kiezen? Hadden sommigen van hen eerder al laten blijken dat ze neiging hadden tot overloperij? Zo ja, dan moet de isolatie en het keiharde werkregime in de bossen

16. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D45/2, Brief van Godfried Rooms aan het propagandabureel van de provincie Antwerpen (onder leiding van Karel Waternaux), 14 september 1918. Waternaux stuurde Jos Cools mee op deze vertrouwelijke zending op 16 en 17 september 1918. Cools schreef hierover een rapport. Bij sommige families zou het lukken om een foto te maken, bij andere niet.

17. Brief van J. Roose aan R. Roose, 23 augustus 1918, geciteerd in G. Cooman, De 'kaki-seminaristen'. West-Vlaamse seminaristen-brancardiërs tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, in: *Trajecta. Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholieke leven in de Nederlanden*, jg. 6, 1997, nr. 3, p. 281.

niet alleen beschouwd worden als een straf voor hun flamingantisch militantisme, maar ook als een preventieve maatregel om overlopen tegen te gaan. Was het dus terecht hen *“douteux au point de vue patriotique”* te achten?

De betrokkenen zijn er achteraf uiteraard nooit prat op gegaan dat de legerleiding hen terecht isoleerde en strafte. En de legerleiding heeft ook nooit harde bewijzen aangedragen. Zonder twijfel omdat ze ze niet in handen had en alles berustte op vermoedens. Slechts in één geval zijn er aanwijzingen in die zin, namelijk inzake Ward Hermans, de man die na de oorlog de overlopers – die de leiding van de frontbeweging en Verschaeve hadden uitgestuurd – zou verheerlijken als de *“sublieme deserteurs”*.

Ward Hermans ook ‘sublieme deserteur’?

In het archief van de Raad van Vlaanderen bevindt zich een briefje dat meer licht werpt op zijn relatie tot de overloperij terwijl hij in de bossen aan het werk was.¹⁸ Didden wijst op het feit dat Ward Hermans gedichten publiceerde in het dagblad *Ons Vaderland*, dat de spreekbuis was van de vlaamsgezinde frontsoldaten; gedichten die de militaire hiërarchie als *“onvaderlands”* bestempelde en die ze hem kwalijk nam (p. 201). Maar was hij ook bereid persoonlijk de Duits-activistische kant te kiezen en over te lopen naar de Duitse linies?

Onderhavige brief is uiteraard in sterk verdoezelende termen gesteld. Hij moest immers naar het bezette land gesmokkeld worden en kon dus ook in handen vallen van de militaire veiligheid, die het postverkeer nauwlettend in het oog hield en de soldaten stringente regels had opgelegd over wat ze wel en niet mochten schrijven. Een plaats is niet aangegeven maar wel *“Alles voor Vlaanderen”*. De maand is onleesbaar, maar het gaat zeker om de negende dag en het jaar is 1918. Hermans was pas in de loop van juli naar de houthakkerseenheid gezonden en de brief is nadien geschreven. Het gaat vrijwel zeker om de maand augustus. Hij is geadresseerd aan *“M’n trouwste Jef, m’n beste kerel”*,

“Ik houd er aan van je eenige woordjes uit m’n ballingschap te zenden en te zeggen wat m’n hart geleden heeft door die zoo plotse gedwongen scheiding van u allen; van al die jongens waar ik zoo inniglijk aan gehecht was, die Vlaamschdenkende en -voelende jongens, al die Kerels, stoere, bezielde Kerels in de Toekomst van ons lief Herwordend Vlaanderen en ons Vrij Herwordend Volk!

18. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D62/2.

*M'n trouwe makers der derde*¹⁹ *blijven steeds in m'n hart en m'n geest en waar ik sta of ga, m'n gedachten snellen steeds tot bij hen en leven daarginds met Uw allen meê. Beste Jefke, 'k heb dikwijls bewondering voor U over gehad, dat is geen vleierij, want rechtzinnige Vlamingen kennen zulks niet, 't is eenvoudig, doodeenvoudig de eenige en de zuiverste waarheid; ge zijt een der schoonste Vlaamschdenkende en voelende jongens die ik ooit in ons volk gezien heb, een kerel die z'n hert op de rechte plaats draagt en wat ware het te wenschen dat al onze jongens dachten, gezond dachten als gij, de strijd om ons Recht zou reeds beslecht zijn.*

Gelukkiglijk dat deze dagen den Haver wat tot bezinning is gekomen. Ze beginnen te draaien, te draaien dat het schoon is om zien. Ze zullen toegevingen doen, doch dat kan ons niet bevredigen, we willen wat is Recht en winnen wat we willen!

Alles voor Vlaanderen! Alles voor ons Volk!

Jefke ik hoop van weldra te mogen terug keeren, ik doe alles wat maar mogelijk is, laat ons hopen, als ik al maar terug in 't regiment kan, dan zal de rest gemakkelijk gaan en volgen.

Tot weldra en laat me een woordje hooren 't zal me deugd doen in dat vreemde land hier.

De beste groeten aan al de makers en 'k druk je een warme Vlaamsche Kerelsklauw.

je Ward

Denk aan mij zoals ik aan U denk!"

We zouden, net als de mensen van de militaire veiligheid, in deze tekst geen graten zien. Wie was per slot van rekening bestemming Jefke en schrijver Ward?

Maar er is een tweede briefje aangehecht dat veel duidelijk maakt. Het draagt de voorgedrukte hoofding van het "Vlaamsch propagandakantoor voor het Arrondissement Turnhout" en werd ondertekend door de plaatselijke propagandaleider Frans Jacobs, een gewezen bediende van de Nationale Bank, die nu werd betaald om in de Antwerpse Kempen de leiding te nemen van de propaganda voor de Raad van Vlaanderen. Zijn brief is gedateerd op 15 september 1918 en is gericht aan "Den heer Karel De Schaepdrijver Brussel"

"Hierbij den brief Hermans. Moeder en dochter konden maar niet gelooven dan hun zoon dat geschreven had. Het zijn naïef lompe menschen. Zij hadden uit den brief gelezen dat hun lieveling in ... krijgsgevangenenkamp zat!! Als ik dan met z'n woorden bewees dat hij in het gevang zat, dus in Frankrijk riep zijn moeder uit: O! hoe is het mogelijk! zoo'n goeië jongen! hij kon geen onrecht zien! (hierbij wat uitleg tot staving);

19. De Schaepdrijver, Charpentier en hun begeleiders behoorden tot het derde linieregiment.

*zoo gaf zij mij zelve het noodige bewijsstuk. – Ik kreeg nog eenige opmerkingen te hooren als: “Waarom heeft hij zijn naam niet gezet? – Waarom is die soldaat (U) niet eens gekomen?” – De dochter: “Het is ver gekomen als hij zijn eigen Vaderland een vreemd land noemt!” – Ge ziet: d.o.m.slim!! Breng haar bij de eerste gelegenheid een bezoek. Tweedens kunt U niet trachten van hem een schrijven aan zijne ouders te bekomen met zijn naam geteekend? – Zoudt U hun niet eens wat schrijven?
Tot ziens e.b. groeten
F. Jacobs”*

Dat Karel De Schaepdrijver – een paar jaar ouder dan Ward Hermans die hem duidelijk bewonderde – de bestemming is, staat daarmee vast. Hij had de brief naar Turnhout gezonden zodat de plaatselijke activistische agenten daarmee de familie van Ward Hermans op de rooster konden leggen en zien hoe deze mensen zouden reageren. Zonder twijfel was het de bedoeling om deze mensen te testen met het oog op hun inschakeling in de propaganda.

Dat Ward Hermans het plan had opgevat om het groepje rond Karel De Schaepdrijver en Jules Charpentier te volgen en eveneens over te lopen mag nu verondersteld worden. Vanuit zijn *ballingschap* in Frankrijk kon dat niet, maar hij hoopte op korte termijn terug te kunnen keren naar zijn regiment: *“als ik al maar terug in ‘t regiment kan, dan zal de rest gemakkelijk gaan en volgen.”* Dat De Schaepdrijver dit zal gelezen hebben als een tersluikse verwijzing naar een plan om ook over te lopen, kan moeilijk betwijfeld worden. We hebben overigens nog een aanwijzing in die richting. Overlopen was blijkbaar een plan dat Hermans al langer koesterde. Didden haalt zelf Hermans’ biograaf Guido Provoost aan, die in zijn biografie *Ward Hermans*, uitgegeven in 1977 vertelde dat, toen Hermans nog in zijn eenheid vertoefde, een korporaal uit zijn sectie opdracht had gekregen om hem neer te schieten als hij zou trachten over te lopen (p. 201). Het is nu des te waarschijnlijker dat zijn meerderen het met die verdenking bij het rechte eind hadden. Dat zegt uiteraard niets over het al dan niet bestaan van gelijkaardige neigingen bij de andere *“houthakkers”*.

De betrokken soldaten hebben er al tijdens de feiten en ook nadien uitvoerig op gewezen dat ze in materieel bijzonder slechte omstandigheden zware handenarbeid moesten verrichten. Het woord *“als slaven”* werd zelfs gebruikt. Dwangarbeid is zeker geen misplaatste term, maar ook hier moet verder gekeken worden dan de tien soldaten in het Normandische bos.

Dwangarbeid

De harde handenarbeid die deze soldaten moesten verrichten, was niet uitzonderlijk. De oorlog was ondertussen immers al lang verworden tot een uitputtingsstrijd. De frontlijn en de logistiek hadden een geweldige behoefte aan handenarbeid, aan bouw materiaal en aan energiedragers. In alle legers werden de soldaten die al wat ouder of fysiek minder fit waren, ingeschakeld als arbeiders. Ook de eerste lijnstroepen moesten een deel van hun tijd vullen met werken aan de verbetering van de stellingen en hun aanvoerlijnen. Dat de gewone soldaten de bijnaam “zakjesvullers” kregen, is geen toeval. Die activiteit nam veel meer van hun tijd in beslag dan de gevechten.

Hout was noodzakelijk, zowel voor de kachels als voor de bouwwerven. Zo deed elk land tot het uiterste beroep op de beschikbare houtvoorraad. Belgische soldaten in krijgsgevangenschap zouden eveneens vaak op “Kommando” moeten in de Duitse bossen om hout te kappen. Bossen vormden daarnaast een ideaal kader om bepaalde groepen min of meer te isoleren. Het is dus niet verwonderlijk dat de Belgische overheid een eenheid met een dergelijke opdracht inrichtte om de jonge Duitsers en Oostenrijkers tewerk te stellen. Ze konden er geen schade doen en vluchten vanuit Normandië was vrijwel onmogelijk. Een dergelijke omgeving was ook geschikt om militanten van de frontbeweging te isoleren en hen tegelijkertijd toch nog militair en economisch nuttige taken te doen vervullen.

Zij waren lang niet de enigen. De incorporatiegraad van mannen in de strijdkrachten was zo hoog dat Britten en Fransen voor de werken in hun frontzones op grote schaal arbeiders uit de kolonies – Chinezen, Indiërs, Afrikanen, enz. – invoerden. Ondertussen hadden de Duitsers in het bezette land eveneens een vorm van dwangarbeid ingevoerd en werden tienduizenden Vlamingen en Walen tewerkgesteld in Duitsland en in de achterhoede van hun westelijk front, waar er in weer en wind werd gewerkt aan de militaire infrastructuur, vaak binnen het bereik van het geallieerde geschut. Zij werden slecht gehuisvest en leefden en werkten in gevaarlijke omstandigheden. Voedseltekort, mishandelingen, heimwee en gebrek aan medische zorgen waren verantwoordelijk voor een snelle fysieke achteruitgang. In het beste geval verloren de weggevoerde arbeiders slechts hun vrijheid, maar heel vaak ging hun gezondheid eraan of lieten zij er zelfs het leven bij. De arbeiders die terug naar huis werden gestuurd, deden dat soms alleen maar om daar van ziekte en uitputting te sterven. Sinds de inval met zijn vele doden, waren de deportaties van de arbeiders, in de ogen van de meerderheid der Belgische burgers, de meest afschuwwekkende daad van de bezetter. Het deed de haat tegen de bezetter opnieuw hoog opslaan.²⁰

20. Het meest uitvoerige historisch overzicht van de verplichte tewerkstelling in België: F. PASSELECQ, *Déportation et travail forcé des ouvriers et de la population civile de la Belgique occupée (1916-1918)*, Paris, 1927.

De activisten werden met dit alles uiteraard geconfronteerd. Ze wisten maar al te goed dat de toestand in Duitsland en de arbeidskampen in Frankrijk, zorgwekkend was.²¹ Maar ze beseften al evenzeer dat de Duitse Flamenpolitik en de institutionele hervormingen die in gang waren gezet, slechts konden in stand gehouden worden als de Duitse legers standhielden en de vijandelijke coalitie op de knieën dwongen. De eigen toekomst was van de Duitse militaire macht afhankelijk. August Borms kon in de Raad van Vlaanderen rustig verklaren dat ze onmogelijk het stopzetten van het systeem van dwangarbeid konden eisen, hoe nadelig dat voor hun propaganda ook was: *“Wij vragen te veel. De Duitsers moeten zegevieren en hebben daartoe veel volk nodig. Van de Duitse overwinning hangt ook het lot van Vlaanderen af. Wij kunnen eisen, dat ons volk goed behandeld worde; verkrijgen wij dit, dan hebben wij reeds veel bereikt.”*²²

De activisten zouden nochtans proberen om de situatie te verbeteren. Op 20 december 1917 zou een delegatie de Duitse gouverneur-generaal daarover aanspreken. De generaal was niet onder de indruk en herinnerde de activisten aan het feit dat de kracht van de Duitse oorlogsmachine, de onontbeerlijke grondslag *“für eine günstige Weiterentwicklung Ihrer flämischen Bewegung”* was. De leden van het Vlaamse volk die aan die kracht een steentje bijdroegen, steunden dus ook de activistische zaak. Al gaf de Duitser toe dat de deportaties nadelig waren voor de propaganda.²³ Dat was duidelijke taal en voorzitter Pieter Tack verklaarde op de vergadering van de Raad van Vlaanderen op 22 december 1917: *“Wij zijn principieel tegen elke opeising, doch wij kunnen ze wel aannemen indien de militaire toestand dit volstrekt vereist. De heer Generaal-Goeverneur is begonnen met ons te zeggen dat wij rekening moesten houden met de militaire toestand en er op te wijzen dat elke Vlaming die aldus opgeroepen wordt om handenarbeid te verrichten, tevens medewerkt aan de verlossing van Vlaanderen...”*²⁴

Zowel de meedogenloze wijze waarop de opeisingen van dwangarbeiders gebeurden als de hoge menselijke verliezen en het feit dat de activisten omwille van deze

21. Voor een analyse van de houding van de activisten tegenover de deportaties van dwangarbeiders: L. VANDEWEYER, Collaboreren en arbeiders deporteren! Dilemma's voor activisten en Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog? In: *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Sociale bewegingen*, december 1996, pp. 15-32.

22. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. P37, Verslag van de vergadering van 24 september 1917. Ook voor volgende alinea. Zie eveneens A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, Kapellen, 1932, pp. 611-613.

23. ARA, Raad van Vlaanderen nr. D77, Toespraak van de gouverneur-generaal tot de delegatie, 20 december 1917. De delegatie bestond uit P. Tack, E. Ver Hees, M. Josson, August en Karel Borms, L. Maesfranckx en A. Brijs.

24. ARA, Raad van Vlaanderen, nr. P50, Verslag van de vergadering van 22 december 1917.

feiten hun medewerking aan de Duitse oorlogspolitiek niet wilden opgeven en de opeisingen zelfs vergoelijkten zoals Borms en Tack deden, waren aan de overzijde van de IJzer bekend en wekten er veel verontwaardiging. Diegenen die verantwoordelijkheid droegen voor de houthakkers – en dat op alle niveaus – hadden de feiten zonder twijfel permanent in het achterhoofd. Ook dat is een deel van de verklaring voor het harde regime in de bossen van de Orne.

Besluit

Naarmate de oorlog vorderde, werden de dodenlijsten langer en langer. De haat verdiepte zich en er kwam eelt op de ziel. Voor de nationale elites was het winnen van de oorlog het enige doel. Daarvoor werd alles en iedereen ingezet. Wie die totale inzet in gevaar bracht, werd gestraft. In andere legers dreigden de executiepeletons, maar in het Belgische leger werden slechts weinigen terechtgesteld.²⁵

Koning Albert was niet van plan om zijn troepen nodeloos in het offensief te werpen, maar hij wilde wel een geloofwaardige strijdmacht en hij had daarvoor de onvoorwaardelijke steun van het kader nodig. De frontbeweging was daarin een fikse stoorzender. Deze beweging profileerde zich in de loop van 1917 zelfs als een parallelle hiërarchie: ze had in bepaalde eenheden behoorlijk veel invloed op de Vlaamse soldaten en schroomde zelfs niet om openlijk te schrijven dat ze geen vertrouwen meer had in de officieren. Deze beweging, grotendeels geleid door militanten (seminaristen, studenten en jonge leerkrachten) die vóór 1914 opereerden in de marge van de katholieke partij, verscheen als een drukkingsgroep, die onomwonden probeerde om haar wil op te leggen aan de regering en zich doelbewust onttrok aan de matigende invloed van de vooroorlogse politieke leiders van de Vlaamse beweging.

Dat was vooral een ernstige zaak: in het bezette land was het activisme ondertussen immers bezig om, onder Duitse stimulans en bescherming, het land institutioneel totaal te hervormen. Als dat proces zich doorzette, mocht de Belgische burgerlijke en militaire elite die nu van achter de IJzer toekeek, er zeker van zijn dat ze nooit

25. Op vraag nr. 291, d.d. 10 februari 1993, van senator Willy Kuijpers betreffende het aantal executies in het Belgische leger in oorlogstijd, antwoordde de minister dat er tijdens de Eerste Wereldoorlog 12 militairen werden terechtgesteld, (1914: 7, 1915: 3, 1918: 2), waarvan vijf uit hoofde van postverlating, vier uit hoofde van insubordinatie, twee uit hoofde van moord op een meerdere, één wegens moord. Geen enkele van die mensen zou een plaats vinden in de Vlaams-nationalistische martelaarsretoriek.

meer aan de bak zou komen. Ondertussen weigerden de militanten van de frontbeweging om datzelfde activisme te veroordelen en toonde hun aanhang zich ontvankelijk voor de activistische lokroep en de pamfletten die de Duitsers boven hun stellingen uitstrooiden. De frontbeweging stuurde in mei 1918 zelfs groepjes overlopers naar de vijandelijke loopgraven; nadien bleek dat de Duitsers zowel in het bezette land als aan het front die soldaten intensief gebruikten om de loyale gevoelens ten opzichte van het Belgische vaderland en het vertrouwen in het Belgische leger te ondergraven.

Feit is dat de Belgische legerleiding met een ernstig disciplinair probleem zat omwille van de agitatie. De legerleiding liet zich tijdens de repressie nochtans niet verleiden tot al te veel excessen. Executiegolven waren er niet bij. Wel werden bepaalde verdachten geïsoleerd door ze in speciale strafeenheden onder te brengen. Dat ging in het geval van de houthakkers gepaard met de verplichting tot zware handenarbeid. Deze isolering was dan nog erg relatief, want de houthakkers hadden gelegenheid te over om hun vrienden en diverse politici aan te schrijven met hun klachten.

Het leven in de bossen van de Orne was geen pretje en de Belgische militaire overheid heeft zeker geen pogingen gedaan om het dagelijkse leven te veraangename. Voor het officierenkader verdienden deze twijfelachtige elementen het niet een beter leven te leiden dan de soldaten die aan het front verbleven. Daar waren de materiële levensomstandigheden evenmin erg florissant en was er bovendien nog het bestendige levensgevaar. Bovendien was algemeen bekend dat de activisten zich weinig gelegen lieten aan het feit dat de bezetter meer dan honderdduizend landgenoten als dwangarbeiders inzette, een flagrante schending van het oorlogsrecht. Datzelfde activisme werd door vele aanhangers van de frontbeweging niet afgekeurd en zelfs beschouwd als bondgenoot, zoals de affaire van de 'sublieme deserteurs' aantoonde. Bovendien lieten ook latere overlopers in de lente en zomer van 1918 zich door de vijand gebruiken om met pamfletten hun vroegere kameraden eveneens tot overlopen aan te zetten. Tegen die achtergrond moet het harde regime waaraan de houthakkers onderworpen waren, gesitueerd worden.

Misschien is het meest opmerkelijke aspect aan de hele affaire van de houthakkers, dat er slechts tien soldaten door de strafmaatregel getroffen werden – al waren er ook elders in Frankrijk kampen waar troepen lagen die als strafeenheden mochten beschouwd worden. Toch is dat bijzonder weinig, gelet op de invloed die de frontbeweging uitoefende. Een ander vermeldenswaardig feit is dat de tien het allen overleefden, heel anders dan bij de dwangarbeiders onder Duits militair regime, waar het dodenaantal hoog was. Als we de vergelijking tussen de houthakkers en

de veel talrijkere, door de Duitsers gedeporteerde dwangarbeiders doortrekken, dan moet vastgesteld worden dat de houthakkers zich een plaatsje hebben verzekerd in de collectieve herinnering die binnen het Vlaams-nationalisme gecultiveerd wordt. Zij dienden en dienen als levend bewijs voor de verwerpelijkheid van het Belgische regime. De gedeporteerde dwangarbeiders zijn daarin niet geslaagd omdat hun wedervaren de positieve ingesteldheid van het Duitse bezettingsregime ten opzichte van 'Vlaanderen' en dus ook de opportuniteit van het activisme, in vraag zou hebben gesteld. Dat paste niet in het anti-Belgische kader.

We hebben voorlopig maar van één van de tien een aanwijzing gevonden dat deze preventieve isolatie, ver van het front, zinvol was om het overlopen naar de vijand te beletten, namelijk van Ward Hermans. Is het toeval dat deze man zich de komende decennia zou doen opmerken als een notoir Duitsgezind, betaald agent van Duitse geheime diensten en dat hij als overtuigd nationaal-socialist tijdens de Tweede Wereldoorlog in de meest radicale vorm van collaboratie zou stappen? Hij zou dat engagement, en het haatproza dat hij in dat verband produceerde, de rest van zijn leven blijven verdedigen. Dat verhinderde niet dat zijn aureool van 'hout-hakker' voldoende sterk was om hem nog gedurende decennia op te voeren als symbool van de frontbeweging en van het lijden van de flamingantische soldaten aan het IJzerfront.

DR. LUC VANDEWEYER
KEIBERG 9, B-3020 HERENT